

У ВЕРХОВНОМУ СУДІ УКРАЇНИ ОБГОВОРИЛИ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

4 липня 2014 р. у Верховному Суді України відбувся круглий стіл на тему «Вплив реформи судової влади України на забезпечення єдності судової практики», організований Верховним Судом України в рамках співпраці з проектом Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні», що здійснюється за фінансової підтримки уряду Королівства Швеція. У заході взяли участь представники законодавчої, виконавчої, судової влади України, національних правових шкіл, аналітичних центрів, міжнародних та громадських організацій

Відкриваючи захід, Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** зазначив, що обрана тема для обговорення — надзвичайно важлива, оскільки єдність судової практики є не лише фундаментальною засадою для стабілізації ефективного судочинства, а й вагомим підґрунтям розвитку всієї української держави.

Народний депутат України, секретар Комітету Верховної Ради України з питань правової політики **Наталія Агафьова** підкреслила, що єдність судової практики забезпечує правову визначеність і прогнозованість судових рішень, що відповідно підвищує довіру громадськості до суду.

Керівник Головного управління з питань судоустрою та правової політики Адміністрації Президента України **Олександр Волков** підкреслив, що єдність судової практики спрямована на реалізацію конституційних засад захи-

сту прав громадян судом. Проте законодавчі механізми такого забезпечення, на жаль, відсутні, тому і відчутний дисбаланс у забезпеченні однакового застосування закону на всій території України.

На актуальності теми круглого столу наголосив і керівник проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» **Андрій Кавакін**, який нагадав, що це вже не перший спільний захід Верховного Суду України і зазначеного проекту, присвячений проблемі забезпечення єдності судової практики в Україні, що вказує на потребу консолідації зусиль у вказаному напрямі законодавців, науковців, суддів та міжнародних експертів.

Основні доповіді на форумі виголосили Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** та експерт Ради Європи, професор права Університету Копенгагена (Королівство Данія), суд-

дя Європейського суду з прав людини (далі — Суд) у 2004—2013 рр. **Девід Тор Бьоргвіссон**.

Ярослав Романюк під час виступу зауважив, що забезпечення єдності судової практики є реалізацією принципу правової визначеності. Однакове застосування усіма судами одних і тих самих норм права має багато переваг, насамперед — це забезпечення принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, зменшення навантаження на суди, мінімізація проявів корупції. Однакова судова практика позитивно впливає на суспільну довіру до судової влади загалом, а це — гарантія ефективності судової системи в будь-якій державі, і в Україні зокрема.

Голова Верховного Суду України звернув увагу присутніх на відповідні рішення Суду та рекомендації Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) та підкреслив,

що традиційно і для європейських країн, і для України забезпечення однакового застосування закону всіма судами на території держави покладається на найвищу судову установу держави. У нашій державі — це Верховний Суд України. Із прийняттям у липні 2010 р. Закону «Про судоустрій і статус суддів» завершено формування чотирирівневої судової системи з трьома вищими (касаційними) судами і Верховним Судом України. Цілком автономно функціонують три вищих спеціалізованих суди та один найвищий, і всі чотири судові інстанції вживають заходів для забезпечення однакового застосування судами норм закону. При цьому в Україні не існує єдиного судового органу, відповідального за єдність судової практики. Хоча Верховний Суд України відповідно до конституційного статусу як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції має забезпечувати єдність судової практики, але відповідних повноважень у нього недостатньо.

Голова Верховного Суду України озвучив пропозиції щодо впровадження

механізмів, які могли б забезпечити єдність судової практики в Україні¹.

Девід Тор Бьоргвіссон зазначив, що єдність судової практики на національному рівні пов'язана з якістю судових рішень та визначається багатьма чинниками, до яких належать як особистісні якості судді, так і зовнішні щодо судової влади та судочинства. Зокрема, доповідач звернув увагу на питання якості суддівської освіти та національного законодавства, його стабільності, адекватності ресурсів, які виділяє держава для функціонування судової влади. Експерт Ради Європи також зауважив, що інтерпретація норм національного закону під час судового розгляду справи — складне завдання, ураховуючи зміни в законодавстві та відсутність у деяких випадках можливості надати остаточне тлумачення закону. Якість судових рішень, як і єдність судової практики, також пов'язана зі взаємодією багатьох

сторін у ході судового процесу, до якого можуть залучатись прокурори, адвокати й ін. Характер взаємодії учасників судового процесу також може вплинути на якість ухваленого рішення.

Доповідач детально висвітлив, як єдність судової практики відображається в рішеннях Суду. Як правило, йдеться про рішення у справах, в яких Суд визнав факт порушення ст. 6 (право на справедливий суд) і ст. 14 (заборона дискримінації) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція). Останні його рішення свідчать про те, що Суд приділяє значну увагу єдності судової практики, а Конвенція в імпліцитному вигляді вміщує вимоги до держав-учасниць запровадити певні базові інституції у відповідній країні. Так, у державі має функціонувати незалежний і безсторонній суд, встановлений законом (ст. 6 Конвенції).

Наприкінці доповідач підкреслив, що рішення Суду у справі «Олександр Волков проти України» в частині, яка вимагає поновлення судді на посаді, є безпрецедентним та свідчить про те,

¹ Повний текст доповіді Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка опубліковано на веб-сайті Верховного Суду України // <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/00790E644F077CF0C2257D100041D4C0?OpenDocument&year=2014&month=07&>

що Суд побачив у цій справі серйозний виклик щодо збереження принципу незалежності судової влади.

Темою першої сесії круглого столу, модератором якої була завідувач кафедри теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, д.ю.н. **Людмила Луць**, стало обговорення механізмів забезпечення єдності судової практики.

Голова Вищого господарського суду України **Богдан Львов** зазначив, що принцип спеціалізації є найбільш дієвим механізмом на шляху досягнення єдності судової практики. Спеціалізація сприяє найбільш якісному судовому розгляду і відповідає меті правосуддя, створює необхідні передумови для ефективної діяльності господарських підприємств та судовому захисту їх прав і охоронюваних законом інтересів. Богдан Львов навів приклади європейських країн, у яких існують відокремлені системи спеціалізованих судів. На переконання доповідача, саме система господарських судів як самостійна юрисдикція забезпечує баланс між спеціалізацією та потребами суспільства, а ліквідація або об'єднання різ-

них юрисдикцій не сприятиме єдності судової практики.

Заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ **Марина Червинська** зазначила, що єдність судової практики є суттєвою проблемою для українських судів, яка зумовлена перевантаженістю судів справами, про що свідчить і статистика Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, до якого в 2013 р. надійшло понад 101 тис. касаційних скарг. Також на відсутність належної єдності судової практики впливає недостатня якість національного законодавства, його нестабільність і часта зміна. На думку доповідача, один із механізмів забезпечення єдності судової практики на сьогодні є постанови пленумів вищих судових інстанцій.

Суддя Вищого адміністративного суду України **Михайло Цуркан** нагадав, що питання забезпечення єдності судової практики пов'язане з принципом верховенства права. В українському законодавстві немає визначення поняття «єдність судової практики», фактично вона досягається процесуальними та непроцесуальними засобами. Було б доречно

в законі передбачити право судів формулювати правові висновки в рамках структури судового рішення, які також містили б аналіз відповідної судової практики. Механізмами забезпечення єдиної судової практики можуть бути розгляд справ розширеним складом колегії суддів, можливість розгляду справ, які матимуть статус пілотних тощо. Доповідач також зазначив, що треба відмовлятися від класичних правотлумачних постанов пленумів та інформаційних листів вищих судових інстанцій, залишаючи технічні повідомлення, які б лише інформували про ухвалення рішення у справах з певних правовідносин.

Ректор Національної школи суддів України **Микола Оніщук** присвятив виступ місцю і ролі касаційної інстанції у забезпеченні єдності судової практики та висловив переконання, що до касаційного провадження мають допускатися ті справи, які потребують казуального тлумачення закону. Доповідач констатував, що існує недостатня доктринальна чіткість у праворозумінні завдань та механізмів забезпечення касаційного перегляду як фундаментального засобу забезпечення єдності судової практики.

Науковий консультант Центру Разумова, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія» (далі — НаУКМА) **Віктор Мусіяка** проаналізував проблему збереження єдності судової практики з огляду на природу судового прецеденту. Запровадження в українському законодавстві такого інституту, як обов'язковість судового рішення вищих судових інстанцій для судів, є порушенням природи судового прецеденту та може розглядатися як інструмент незаконного впливу на судову систему.

Обговорення теми забезпечення єдності судової практики в контексті судової реформи України провів на другій сесії заступник голови правління Центру політико-правових реформ, експерт громадської ініціативи «Реанімаційний пакет реформ» **Роман Куйбіда**.

Завідувач кафедри загальнотеоретичних та державно-правових наук факультету правничих наук НаУКМА, д.ю.н., професор, суддя Конституційного Суду України у відставці **Микола Козюбра** зазначив, що єдність судової практики має забезпечуватися виключно в процесуальній формі і до цього процесу мають бути залучені всі судові інстанції. За наявності розгалуженої системи судів та юрисдикцій потрібен єдиний орган, який би мав забезпечувати таку єдність. Законом ці повноваження покладено на

Верховний Суд України, але засобів для виконання не надано. Доповідач зазначив, що практика рекомендаційних роз'яснень вищих судових інстанцій не відповідає європейським стандартам.

Доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, к.ю.н. **Олена Захарова** зупинилася на історії судової реформи в Україні та, зокрема, впровадженні єдності судової системи. Доповідач підтримала перехід до триланкової судової системи в Україні і зауважила, що при цьому слід виважено підійти до питання реорганізації вищих спеціалізованих судів, у яких працюють досвідчені судді. Також доповідач наголосила на необхідності забезпечення єдності в застосуванні не лише матеріального, але й процесуального законодавства, і як приклад навела проблему визначення предмета позову в цивільному процесі.

Директор Центру суддівських студій **Наталія Верещинська** доповіла про попередні результати опитування суддів — делегатів XII позачергового з'їзду суддів України, відповідно до якого визначено такі найсуттєвіші чинники впливу на незалежність судової влади, як політична заангажованість суддів, вплив засобів масової інформації, оцінки судових рі-

шень публічними особами, применшення політиками авторитету судової влади. Після цього переліку судді визначили недосконалість вітчизняного законодавства, яка також негативно відображається на єдності судової практики.

Доцент кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, д.ю.н. **Іван Назаров** підкреслив важливість забезпечення єдності судової практики для суддів, громадян та держави, і висвітлив основні ознаки, які повинні мати засоби забезпечення єдиної судової практики. Він запропонував до обговорення такі варіанти реформи вищих судових інстанцій України, як ліквідація одного з вищих судових рівнів та перехід до триланкової системи, зміна розподілу інстанційності розгляду справ у рамках існуючої чотириланкової системи з наданням касаційних повноважень Верховному Суду України.

В обговоренні також взяли участь доцент кафедри загальнотеоретичних та державно-правових наук факультету правничих наук НаУКМА **Володимир Сущенко**, голова Апеляційного суду міста Києва **Антон Чернушенко**, судді Верховного Суду України **Лілія Григор'єва**, **Тетяна Жайворонок** і **Галина Канигіна**.

Підсумки роботи круглого столу

«Вплив реформи судової влади України на забезпечення єдності судової практики»

За результатами обговорень сформульовані такі тези доповідачів та учасників круглого столу з тематики забезпечення єдності судової практики України, деякі з них є дискусійними, потребують подальшого аналізу й вивчення для їх реалізації шляхом конституційних та законодавчих змін:

■ Найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції — Верховний Суд України — має бути інституцією, що забезпечує єдність судової практики та всієї системи судових органів.

На сьогодні Верховний Суд України не має достатньо засобів та повнова-

жень для ефективного забезпечення однакового застосування правових норм судами України. Окрім того, існує дисбаланс у розподілі функцій щодо забезпечення єдності судової практики між Верховним Судом України та вищими спеціалізованими судами. Основним

засобом забезпечення єдності судової практики має бути процесуальний, зокрема правові позиції постанов касаційних судів, а тому надання відповідних функцій Верховному Суду України — першочергове завдання судової реформи.

Пропозиції учасників круглого столу з вирішення проблеми забезпечення єдності судової практики в Україні

► Відновлення триланкової судової системи на чолі з Верховним Судом України як найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції з наданням йому повноважень суду касаційної інстанції.

Альтернативною є пропозиція зберегти чотириланкову судову систему, але зі зміною розподілу інстанційності розгляду справ з наданням касаційних повноважень Верховному Суду України.

► Щодо питання реорганізації (або ліквідації) вищих спеціалізованих судів учасники круглого столу запропонували декілька варіантів реформування: 1) ліквідація вищих спеціалізованих судів з переходом їх суддів до реорганізованих відповідних судових палат Верховного Суду України; 2) збереження вищих спеціалізованих судів разом із наданням найскладнішим категоріям справ спеціального статусу з тим, щоб ці справи розглядалися апеляційними судами як першою інстанцією, з можливістю подальшого їх розгляду вищими спеціалізованими судами як апеляційною інстанцією та Верховним Судом України як судом касаційної інстанції.

► За результатами обговорення питання спеціалізації судів та кількості судових юрисдикцій, учасники круглого столу запропонували протилежне бачення можливих змін — від збереження системи спеціалізації судів до відмови від неї на користь спеціалізації окремих суддів в межах одного суду. При цьому значна кількість учасників підтримала думку, що спеціалізація окремих суддів у межах одного місцевого або апеляційного суду є більш прийнятною для забезпечення єдності судової практики та зрозумілішою для громадян, які звертаються до суду.

■ Учасники круглого столу погодилися, що окрім процесуального засобу забезпечення єдності судової практики (перегляду справ у касаційному порядку) Верховному Суду України слід надати додаткові механізми її забезпечення. Такими можуть стати:

► повноваження Верховного Суду України із забезпечення однакового застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї ж норми не лише матеріального, а й процесуального права;

► запровадження інституту преюдиційного запиту, коли суди нижчого рівня звертаються до Верховного Суду України з питань правильного тлумачення правової норми з метою її застосування в конкретних правовідносинах;

► обов'язковість для судів нижчого рівня правових висновків, викладених у рішенні Верховного Суду України, коли невідповідність рішень судів такому правовому висновку має бути самостійною підставою для оскарження цих рішень у процесуальному порядку;

► надання Верховному Суду України процесуальних повноважень єдиного органу з вирішення юрисдикційних конфліктів, а його рішенням з цих питань — статусу остаточного.

■ Питання повноважень вищих судових інстанцій непроцесуального характеру, а саме: надання рекомендаційних роз'яснень з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції шляхом ухвалення постанов пленумів цих судів, є дискусійним.

► Учасники круглого столу дійшли згоди, що постанови пленумів вищих судових інстанцій не можуть мати для судів обов'язкового характеру, оскільки в такому разі судовий орган перебиратиме на себе повноваження законодавчого, чим порушуватиметься принцип поділу влади.

► Частина учасників форуму підтримала позицію, що такі постанови повинні мати виключно рекомендаційний характер й ухвалювати їх має Верховний Суд України або самостійно, або спільно з вищими спеціалізованими судами.

► Переважна кількість науковців і частина суддів вважають, що має бути скасований такий правовий інститут, як роз'яснювальні постанови пленумів вищих судів, оскільки вони можуть бути інструментом впливу на суддю, а їх статус та чинність у часі викликають труднощі у їх застосуванні. Прихильники цієї думки звертають увагу, що вищі органи судової влади можуть надавати повідомлення виключно технічного характеру, інформуючи про певні ухвалені судами рішення, і така практика відповідатиме аналогічній практиці країн Європейського Союзу.